

TÜRKÇEDEKİ –DİK VE –EN EKLİ ORTAÇ YANTÜMCELERİNİN ÇEVİRİBİLİMSEL BİR YÖNTEM OLUŞTURMASI ÜZERİNE

Prof. Dr.Ümran DERKUNT

Marmara Üniversitesi

Abstract

The paper entitled "On the Formation of a Translation Theory with Participles Ending with -dik and -en in Turkish" is a syntactical descriptive study as an example of universal grammar. This article presents the results of this study as a translation process between Turkish and French, and thus offers a scientific totalization of syntax and translation theory.

Giriş

Bu çalışmamızda amacımız, Türkçede –DİK ve –EN ekli ortaç yantümcelerinin sözdizimsel ve biçimbilimsel olarak incelenmesinin; Türkçe/Fransızca dilçiftinde gerçekleştirilecek çeviri ediminde bir eşdeğerlilik yöntemi oluşturup oluşturamadığını saptayabilmek olacaktır.Yabancı dil öğretimi alanındaki çalışmalarımıza, yöntemsel bir katkısı olacağını düşündüğümüz bu çalışmada kullandığımız yöntem, N.Chomsky'nin evrensel dilbilgisi kuramı çerçevesinde, Yönetim ve Bağlama kuramı olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde Türkçedeki iki biçimbirim,-DİK ve –EN ekleri ve bu eklerle yapılmış ortaç öbeklerine işlevsel açıdan yeniden değinildi.İkinci bölümde ise,Türkçe/Fransızca dil çiftinde; ilgi adıları ve ilgi adılı yantümcelerinin doğru çevirisi için;ortaç öbekleri kullanımının bir eşdeğerlik yöntemi oluşturabilmesine çalışıldı.

Bölüm 1

Bilindiği gibi Türkçede niteleme yantümcesi kurmaya yarayan; ”filimsi”, ”sıfat-fil” veya ”eylemsi” gibi terimlerle anılan fiil kökenli sözcüklere ”ortaç” diyoruz. Ortaçlarla kurulan ve niteleme işlevi gören yantümceleri de “sıfat işlevli yantümceler”olarak adlandırıyoruz. E.Erguvanlı Taylan (Dilbilim Araştırmaları,1993,s.162-163)Türkçede yantümce çeşitlerini eylemleri çekimli olanlar ile eylemleri çekimli olamayanlar diye ikiye ayırmaktadır.Konumuz gereği, eylemi çekimli olan(örn.:”Sen burada oturuyorsun sanıyordum”) yantümcelere burada değinmeyeceğiz. Yine konumuz gereği tümleç ve belirteç yantümcelerine de (örn: ”Biz buraya geldiğimizden beri hiç yağmur yağmadı” veya “Sen geciktiğin için tiyatro biletlerini kardeşime verdim” veya “çocuğun elmayı yediğini gördüm”) değinmeyeceğiz.

Türkçedeki yantümcelerin çoğunun çekimsiz eylemli olmasından yola çıkarak, ortaç yantümcelerinde en çok görülen –DİK ve –EN yapım eklerinin önce işlevlerine değinmek istiyoruz.E.E.Taylan (1993, s.163-164)eklendiği sözcüğün sözdizimsel ulamını değiştirmesi bakımından –DİK ve –EN eklerini yapım eki olarak ele alır.Ayrıca –DİK ekini salt zaman göstergesi olarak değil aynı zamanda bir görünüş ve ve kip göstergesi olarak ele alır.Bilindiği gibi,Türkçede zaman, görünüş ve kip ulamları soneklerle aktarılmakta ve aynı ek üzerinde çeşitli ulamlar bulunabilmektedir.Dolayısıyla,”-DİK” ekini; görünüş,zaman ve kip göstergesi olmasının yanısıra; bundan böyle adillaştırma göstergesi olduğunu öne sürüyoruz..

Adillaştırma göstergeleri adı altında sunmak istediğimiz –DİK ve –EN eklerinin, çok işlevliliği daha önce ele alınmıştır.F.Erkman Akerson ve Ş.Özil –DİK ve –EN ortaç ekleri ile birlikte –MİŞ ve –ECEK ortaç eklerini aşağıdaki gibi niteleme işlevi gördüklerini açıklamışlardır.(“Türkçede Niteleme”s.123)

Öznesini niteleyen ortaç	Tümlecini niteleyen ortaç
“-en”	“-diği”
“-miş” “-miş olan”	“-miş olduğu”
“-ecek” “-ecek olan”	“-eceği” “-ecek olduğu”

Yine birçok araştırmacı,ortaç yantümcelerinin sözdizim kurallarını da özetle şöyle vermektedirler.(E.Erguvanlı Taylan, S.Özsoy,F.Akerson, Ş.Özil ve diğerleri)

-Ortaçla kurulan sıfat işlevli bir yantümce,bu ortacın yönetim çerçevesindeki bir ögeyi niteler.Bu öge bir üst tümceye geçmiştir.

-Nitelenen öge yan tümcedeki ortacın öznesi olabilir, bu durumda ortaç, -en,-miş ya da -ecek ekiyle kurulur.(Ya da -miş olan, -ecek olan şeklinde ortaç öbekleri ile kurulur.)

-Nitelenen öge yan tümcedeki ortacın bir tümleci olabilir.Bu durumda -dik(-diği) ya da -eceği eki alır.(Ya da -miş olduğu, -ecek olduğu şeklinde bir ortaç kullanılabilir.)

-Ortaç eklerinin seçimi, ortacın öznesini ya da özne olamayan bir ögesini nitelenmesi esasına göre yapılır.Tümleç türleri arasında bir ayırım gözetilmez.

-Nitelenen öge temel tümcenin öznesi ise yalın durumda kalır.Tümleci ise, gerekli durum eklerini alır.

S.Özsoy, (Dilbilim Araştırmaları, 1994) Chomsky'nin (1981,1986,1992) **Yönetim ve Bağlama Kuramı** na dayanarak yaptığı çalışmada da, Türkçede durum, uyum ve zaman gibi biçimbirimsel özelliklerin sözdizimsel yapılarda bulunmalarını; bazı ulamların diğer ulamlar tarafından yönetilmeleri ile açıklandığını belirtmektedir.Buna göre, bazı ulamlar, yöneticilik işlevi üstlenirler.Örneğin eylemler, ilgeçler; uyum ve zaman gibi ulamlar Türkçede yöneticilik işlevi üstlenmişlerdir. Eylemler ve ilgeçler sözlüksel ulamlardır, uyum veya zaman ise sözlüksel olmayan ulamlardır.Sözlüksel olsun veya olmasın, bu yöneticiler, tümleçlerine gerekli durum ekini verirler.Örneğin,bir tümcedeki eylem, yönettiği tümlece -I durum ekini veya eğer kural dışı Durum Yapısı söz konusuysa -y(a), -dan durum ekini vermektedir. Ya da tümcemizin öznesi yalın durumda ise , bu durum eki yani sıfır ek, tümceyi yöneten (uyum) ulamı tarafından verilmektedir.

Bizim bu çalışmada ele aldığımız ve adillaştırma göstergeleri olarak sunduğumuz **-dik** ve **-en** yapım ekleri,S.Özsoy'a göre de yukarıda özetlenen kurallara tamamiyle uymamakta; bu eklerin dağılımını tümüyle kapsamamaktadır.

"Adıl durumlu ortaçlar" içeren ortaç yantümceleri olarak ele aldığımız yapılarda; başadın çoğul ve kişi eki alabildiğini gözlemliyoruz. F.E.Akerson-Ş.Özil'in (Türkçede Niteleme, s.159-160) "nitelenen ögesiz ortaçlı yapılar" ya da "eksiltili biçimler" olarak adlandırdıkları durumlar kanımızca, gerek sözdizim derslerinde gerek çeviri yöntemleri derslerinde yeterince işlenememiştir.Biz, bu durumu çok basit bir şemada gösterelim:

Basit Yapılı Ortaç	İşlevi	Eylem Yapısı
	Ad niteleyicisi	E + DİK + iyelik
Adıl Durumlu Ortaç	Özne	E + DİK + iyelik
	Tümleç	E + DİK + DURUM + iyelik

Şema 2

“Adıl Durumlu Ortaçlar” içeren ortaç yantümceleri;Chomsky’nin(1981-1986) eski adıyla “ Yönetme ve Bağlama” yeni adıyla” İlkeler ve Parametreler Kuramı” na göre yapılan çalışmalarda; özellikle Türkçeyi inceleyen Dilbilimciler Jaklin Kornfilt ve Sarah Kennely tarafından da ele alınmıştır. Kornfilt’e göre (Dilbilim Araştırmaları, 1994, s.49)” bir öbeğin alt kurucuları, kendi öbeklerinin dışından şu şekilde yönetilirler: Bir eylem,kendi tümlecini ve bu tümlecin başını yönetebilir, fakat bu tümleç öbeğinin diğer kurucularını yönetemez.Dolayısıyla,bu öbeğin başı eyleme doğru yükselince geride bıraktığı izle, geçişimden sonra oluşan bileşik eylemin içindeki öncül arasında bir hareket zinciri oluşur.”

İşte, ortaçlı yantümcelerde; karşımıza çıkan bu iz değil de,Yönetme ve Bağlama Kuramına göre **pro** olarak adlandırılan sessiz birimdir.Bu sessiz birim,öbeğin başında taşıdığı somut uyum taksıtı tarafından yetkilenir.

Başka bir dilbilimci M.C.Baker’a göre (1988, s.64-65 numaralı tanım)” Herhangi bir birim, geçişim sonucu olarak sözcüksel bir ulamla kaynaşursa, bu sözcüksel ulam, geçişime uğramış birimin derin yapıda yönettiği bütün kurucuları yüzeysel yapıda yönetir.”

Bu açıklamaya dayanarak; bizim çalışmamızda eylem ulamıyla kaynaşan adıl(iyelik adılı); derin yapıda yönettiği bütün kurucuları yüzeysel yapıda yani ortaç yantümcelerimizde yönetmektedir.Adöbeğini terkeden alt kurucular, eylem öbeğine bitiştirilmiştir.(Örnek:gördüklerim)Bu yüzden EÖ(Eylem Öbeği) yönetime engel değildir ; bunun da nedeni, eylem öbeğinin kendisine bitiştirilen öncülü dışlamamasıdır.

Yine Kornfilt’in açıklamalarına göre,”önemli olan eylemin tümleç öbeğinin alt kurucularının izini yönetmesi değildir. Önemli olan, bu izin kendi öncülü tarafından yönetilebilmesidir.”

Tüm bu verileri Chomsky’nin Yönetim ve Bağlama Kuramı’na göre ağaç yapılarında açıklamak istiyoruz.

Türkçedeki ortaç yapılarını inceleyen Amerikalı dilbilimci Geoffrey Poole(1992)' a göre aşağıdaki ortaçlı yantümcelerın üretildiği yapı řu şekilde gösterilebilir :

Örnek 1: a) Çocuk okuyor.

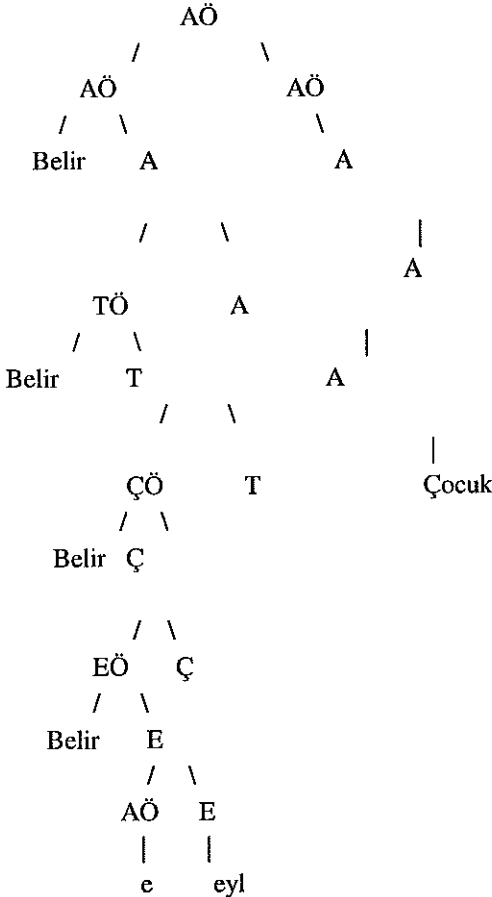
b)[-----okuyan] çocuk

Örnek 2: a) Çocuk kitap okuyor.

b)[çocuğun-----okuduđu] kitap

Örnek 1: a) Çocuk okuyor.

b)[Okuyan] çocuk

Şema 3: Poole'a göre -en ortaçlı yapı

S.Özsoy (Dilbilim Araştırmaları 1994, s.29) Türkçede -(y)an ortaç ekinin, şimdiye dek ileri sürüldüğü gibi,(-UYUM) eki değil, tam tersine (UYUM) eki olduğunu kanıtlamıştır.Böylelikle Türkçede her iki ortaç yapısı aynı derin yapıdan üretilmektedir.Demek ki, ister-en veya-y(an) ortaç ekli olsun, ister -dik ekli olsun, her iki yapıda (UYUM) vardır.

Bölüm 2

Ülkemiz üniversitelerinin uygulama ağırlıklı “Çeviri” bölümlerinde ya da “Çeviribilim” bölümlerinde okutulması gerekli “ Çeviri Yöntemleri” derslerinde; sözdizim alanında ayrıntılı çalışmaların henüz başlamadığını sanıyoruz. Öyle ki evrensel dilbilgisi ya da evrensel sözdizimi Zaten Chomsky’nin matematiğe dayalı karmaşık içerikli kuramları nedeniyle beklenen ilgiyi ülkemizde görememiştir.

Ülkemizin çok az sayıda üniversitesinin çok az sayıdaki dilbilim bölümleri bu konuda etkili araştırmalar yaptılar.Fakat tüm bu çalışmaların, ülkemizde evrensel dilbilgisi ya da evrensel sözdizimi alanlarını üniversite öğrencilerine yeterince anlatamadığını sanıyoruz.

Biz” Çeviri Yöntemleri” adlı derslerde öğrencilerimizin hangi sözdizim yanlışlarını, neden yaptıklarını araştıran ufak bir araştırma yaptık.Öğrencilerimizin % 90 ı; ilgi adılı yantümcelerde ve bu yantümcelerin gerek kaynak dilde gerek erek dilde eşdeğerlikler düzeyinde, çeviri sürecinde sorunlar yaşadıklarını belirttiler.

Türkçedeki tümleç türleri atasında ayırım gözetmeksizin her çeşit tümlecin işlevini de üstlenen -dik ve -en ekleri ; bundan böyle birinci bölümde sözünü ettiğimiz “adillaştırma göstergeleri” olarak,Fransızcadaki ilgi adılı yantümceler çevirisinde bir çeviri anahtarı işlevi üstleneceklerdir

Aşağıdaki şemalarda bu tip bir çalışma örneği verilmektedir.

Öncülün(ortaç öbeğinin) Basit Tümleş Nitelemesi

İlgi Adılı	Örnekler	Yönetici Adöbeği
Que	a- Mektubu yazdın. b- Mektubu postala. c- [Yazdığın mektubu] postala. d- [Yazdığımı]postala.	-dik ekli ortaç öbeği

Öncülün(Ortaç öbeğinin) Özne Nitelemesi

İlgi Adılı	Örnekler	Yönetici Adöbeği
Qui	a)Kız dün toplantıya geldi. b)Kız bir kitapçıda çalışıyor. c)[Dün toplantıya gelen kız] bir kitapçıda çalışıyor.	-en ekli ortaç öbeği

Öncülün(Ortaç Öbeğinin) Dolaylı Tümleş Nitelemesi

İlgi Adılı	Örnekler	Yönetici Adöbeği
Ou	a)Sana barda rastladım. b)O barı unutamıyorum. c)Sana rastladığım barı unutamıyorum. (Je ne peux pas oublier le bar ou je t'ai rencontrée.)	-dik ekli ortaç öbeği
Dont	a)Sana bahsettiğim milletvekili b)Milletvekili onun amcası c)Sana bahsettiğim milletveili onun amcası. (Le député dontj'ai parlé est son oncle.)	-dik ekli ortaç öbeği

Öncülün(Ortaç Öbeğinin) Yön, Amaç, Araç, Sebep, Sonuç.....gibi Tümleçleri Nitelemesi

İlgi Adılı	Örnekler	Yönetici Adöbeği
İlgeç İlgi Adılı: Vers lequel, dans lequel, a qui, de qui, a cote de qui, pres desquels, pour laquelle, pour qui,etc.	1) a) Binanın yanında gökdelen yükseliyor. b) Gökdelen 1900 yılından kalma. c) [Yanında gökdelen yükselen] bina 1900 yılından kalma. La batiment a cote duquel s'eleve un gratte-ciel date de l'année 1900.	İlgeçli bir öbekte, öbek yöneticisi ilgeçtir.

İşin Bengi, bir çalışmasında (Dilbilim Araştırmaları 1993, s.46-47) çeviri kuramlarının büyüteç altında incelenebileceği, kuramların temelini oluşturacak varsayımların üretilebileceği çeviribilim bölümlerinin kurulmasından bahseder. Kanımızca, "Çeviri Yöntemleri" adı altında verdiğimiz ve yazılı çeviriye dönük "evrensel dilbilgisi" ya da "evrensel sözdizimi" derslerinin en azından bir altalan olarak belirlenmesini istiyoruz. Erek odaklı çeviri çalışmalarında, yani, kuramın, süreçten ürüne, sorundan çözüme, durallıktan devingenliğe, eşşüremden artsüreme kaydığı çalışmalarda; Chomsky ve arkadaşlarının geliştirdiği ussal yaklaşımın da bir yeri olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

- N.Chomsky (1987) *La Nouvelle Syntaxe*, Traduit de l'anglais par Lélia Picabia, Coll. Travaux Linguistiques, Ed. du Seuil, Paris.
- N.Chomsky (1971), *Aspects de la Théorie Syntaxique*, Traduction de J.C.Milner, Ed. du Seuil, Paris.
- F.E.Akerson-Ş.Özil (1998), *Türkçede Niteleme-Sıfat İşlevli Yantümcele*, Simurg Yay, İstanbul.
- S. Özsoy (1994), *Türkçede Ortaç Yapısı*, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara.
- E.Erguvanlı Taylan (1994), *Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine*, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ank.

- Jaklin Kornfilt (1997), *On the Syntax and Morphology of Relative Clauses in "Turkish"*, Dilbilim Araştırmaları, Kebikeç Yayınları, Ankara.
- Sarah D.Kennely (1997), *Nonspecific External Arguments in Turkish*, Dilbilim Araştırmaları, Kebikeç Yay, Ankara.
- A. Kocaman (1994), *Yönetme ve Bağlama Kuramı*, Dilbilim Ar., Hitit Yay. Ank.